

szempilláján itt-ott már dér csillog. Aztán Florentino Arizára nézett, látta ezt a törhetetlen akaratot, ezt a rendíthetetlen szerelmet, és átfutott az agyán az a késői és döbbenetes felismerés, hogy nem annyira a halál, mint az élet határtalan.

– És mit gondol, meddig fogunk még így föl-alá hajókázni ezen a kurva folyón? – kérdezte.

Florentino Arizának ötvenhárom éve, hét hónapja és tizenegy napja megvolt rá a válasza.

– Amíg csak élünk – mondta.”

HÁSZ-FEHÉR Katalin

S Z Í N H Á Z

PROMÉTHEUSZ, OIDIPUSZ, PHILOKTÉTÉSZ...

Zömmel új, részben pedig átvett vagy hozott produkciókból állt össze a Ristic-színház ez évi szabadkai nyári évadának a műsora, a Yu Fest '90. A balkáni tragédiák alcímet viselő rendezvénysorozatban elsősorban a három görög tragédiaíró (Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész), és az európai vígjátékírás ósatyja (Arisztophanész) ismert, játszott vagy szinte soha nem játszott drámái (*Leláncolt Prométheusz, Eumeniszek, Oidipusz király, Antigoné, Aiasz, Philoktétész, Alkésztisz, Akharnaibeliek*) keltek létre. Monstre vállalkozás, amely teljes mértékben magán viselte a hasonló ristici akciók minden erényét és hibáját. Önmagában csodálatra készítő, hogy egyetlen, rövid nyári évadban ennyi új előadás kerül közönség elé, akárcsak az a lelemény, amellyel a rendezők és a szervezők fellelték a legkülönfélébb szabadtéri színjátszóhelyeket, s persze az sem mellékes, hogy ismert színészekkel (Rade Šerbedžija, Ljuba Tadić, Miodrag Krivokapić, Inge Appelt, Mirjana Karanović, Dara Džokić) és rendezők munkáival (Zlatko Sviben, Haris Pašović) találkozott a közönség. Ilyen kitüntető alkalom, sajnos, csak a szerbhorvát nyelvű produkciókat illette meg, a magyar nyelvűek a szegény vidéki rokon, a mostohagyerek keserű sorsában osztoztak. S ezzel már mintegy jeleztem is, hogy a monumentális vállalkozás előadásai közel sem voltak egyenértékű művészi színvonalon. S ez nem csak a két magyar nyelvű előadás esetében mutatkozott meg, hanem a rendezvény egészében is. Elég figyelmesen végigolvasni egyetlen kritikus, például a *Magyar Szóba* írt Bartuc Gabriella bírálatait, hogy kiderüljön: a szándék, az elképzelés, az akarás önmagában nem elég, a mennyiség eleve nem termel minőséget, Ristic – mint eddig minden évben – most is sokat markol, és keveset fog. Abban a kritikasorban is, amelyet inkább a jó szándékú megértés, a hibák helyett a fellelhető erények előtérbe állítása jellemez, amely buzgón keresi a színházi avantgardizmus nyomait, azokat a helyeket, melyekkel saját művészi szenzibilitása alapján a kritikus legkönnyebben tud azonosulni, felismerhető, hogy két produkció, a Ljubiša Ristic rendezte *Oidipusz király* és a Lazar Stojanović rendezte Arisztophanész-mű, a *Különbéke* címmel jelölt *Akharnaibeliek* felelt meg leginkább azoknak a művészi kritériumoknak, amelyek ismérvei a teljes(ebb)

értékű színházi előadásnak. A többi félbe-szerbe készült. Néhány vagy legalább egy jó színházi ötlet fellelhető ugyan bennünk, de kidolgozatlanok maradnak, hogy arról a bizonyos koncepciót hordozó balkáni tragédiák vezérelvről ne is beszéljünk, ez a legjobb előadásokban is szinte észrevétlen marad, ami nyilván elsősorban az egyes produkciók és a rendezvény egészének végig nem gondoltságából ered, blickfangos aktualizáló szervezői – ristići – ötlet, amely nélküli a kínált és várt tartalmat, vagy akár ráismerési pontokat is.

Az aktualizálás legszebben a *Különbéke* előadásában mutatkozott meg, itt a „komikus jelenetek laza struktúráját mai poénekkal tűzdelték tele”, s ily módon a közönség napjaink emberi s társadalmi visszasságaira ismert. Könnyű dolog azonban vígjátékot időszerűsíteni, hiszen ez a forma csak és kizárólag a jelenben él, létezhét, bonyolultabb a helyzet a tragédiákkal. A teljes, a vígjátékokhoz hasonló aktualizálás szinte elképzelhetetlen, talán mert nem elegendő a helyzetek felismerhetőségét megmutatni, hanem a tragikumot is jelen idejűvé kell tenni, s ez szinte megoldhatatlan. A vígjátéki szereplők általános érvényű jellemvonásait egyszerűbb egyik korból átvinni a másikba, lévén hogy általánosak s ilyen jellemvonásokat is képviselnek, a tragikus szereplők esetében viszont sokkal kisebbek az ilyen lehetőségek. Megtörténhet, hogy az átvitel teljes, minden nehézség nélkül sikerül, hogy kulcsa lesz a múlt a jelennek, alakok szerint is, meg eseményekben, szituációkban, illetve tragikum szemponjtából, de erre mégis igencsak kicsi az esély. Inkább meg kell elégedni néhány jelzéssel, apró utalással ahhoz, hogy a múlt jelené, az egykori történet és szereplői maivá váljanak.

Az *Oidipusz királyt* rendező Ljubisa Ristić nem elégedett meg a műfaj megkívánta szűkös, minimális lehetőségekkel. Szophoklész tragédiájára a közelmúlt romániai eseményeit szerette volna rimeltetni. Nem sikerült, nem is sikerülhetett, mert egyetlen fogódzóra bukkant a mítosz lerombolására. Csakhogy Oidipusz és Ceaușescu mítosza csillagévyire van egymástól. Igaz, hogy mindkét esetben a hatalmon levő személy bűnösségéről van, lehet szó, de a thébai király uralomra jutását megelőzően vétkezett, s uralkodóként éppen segítőszándék és az igazság kiderítése jellemzi, míg a román diktátor előlete teljesen lényegtelen, uralkodása pedig sátni bűnök sorozata. A oídipuszi mítosz lerombolása ezért tragikus, a ceaușescuie viszont méltó büntetés.

Hogy hajánál fogva előráncigált aktualizálás Ristić igekezete, hogy Szophoklész tragédiájának eseményei, szereplői semmilyen formában sem azonosíthatók a jelenlegi romániai vagy balkáni történelmi-politikai körülményekkel és figurákkal, azt mindenekelőtt az előadás bizonyítja. Tény, hogy szabadtéri előadás látványigényét kielégíti a szögesdróttal körülzárt táborban égő tüzek képe, hogy ez a zárt térség lehet akár egy világtól elzárt ország, hogy a riadt, szegényes tömeg eszünkbe juttathatja a romániai menekülteket, akikre esetleg bizonyos ruhadarabok utalhatnak is, akár csak a kísérozene részletei, de ezen túl semmi közös nincs a görög történet a mostani romániai helyzet között. Egyesenes nevétséges, ahogy a mereven járó Oidipusz-Šerbedžija (a név jelentése: dagadt lábú) körbejárja a szögesdróttal körülzárt tábor, ahogy szemléli, mi történik odabent, s ahogy a zöldbe-fehérbe öltöztetett egészségügyi személyzet operai kórossá szerveződve közli az előzményeket. Szerencsére az érdektelenül kezdődő előadás igazi emberi tartalommal telítődik, amikor a ludasi tavon át megérkezik Teiresziász, a vak jó (Ljuba Tadić), aki elsőnek mondja ki a gyilkosság vádját, mindentudó értelmiségiként

indítja el a király tragédiájához vezető eseménysort. Ettől a perctől életre kel a történet, amely többé semmiben sem emlékeztet a rendező elképzelte jelenre, csak egy örök emberi helyzet erőteljes drámai kibontása. A mű nem tűrte el a rendezői erőszakot, a színészek pedig Šerbedžija és Tadić mellett a Páasztort alakító Petar Radovanović és a Hírnök szerepében fellépő Đorđe Rusić, s részben a Kreónt játszó Miodrag Krivokapić – akiről, mivel a bankárt vagy kereskedőt idéző ruhája alapján nehéz megállapítani, miért ellenfele Oidipusznak – mindenféle rendezői koncepciótól függetlenül szerepeket és drámai szituációkat játszanak, nagyon jól. A néző színházi élményét már az sem zavarhatja, hogy Iokaszté (Inge Appelt) szerepe megoldatlan marad, hogy olykor angliai pikniket rendez Ristić a tóparti gyepre, ugráló, kerékpározó, teniszező gyerekekkel, berregve érkező autóval... Meglettünk volna ezek nélkül is, de ha már vannak, hát legyenek. Nem segítik az előadást, de nem is árthatnak neki. Bebizonyosodott: a hiteles színészi alakformálást, helyzetteremtést semmi sem győzheti le. Még a rendező sem.

Hogy milyen káros lehet a rendezői erőszak, ha nem erőteljes színészi teljesítmények szegülnek vele szembe, azt a *Leláncolt Prométheusz* és a *Philoktétész* előadása bizonyította. Lality István mesejátékként képzelte el a tüzet elrabló Prométheusz szenvedésének történetét. Az ötlet talán nem is rossz, noha a kétszáz évvel ezelőtti, archaikus Versegi-fordítást szükségtelen volt ennek érdekében elővenni, csak kidolgozatlan maradt. A rendező neveléséges ötleteivel – miközben Héphaisztosz, a kovácsok istene (Bakota Árpád) páncélba öltözve kalapácsával szorgalmasan veri az előtte levő üllőt, a háttérben felemelkedik a disznóöléskor használt rémfára emlékeztető szerkezet s rajta függ szegény Prométheusz (Árok Ferenc), aki ha arról beszél, hogy bilincsbe verték, mindig rángatózni kezd, s csörgeti láncait, vagy: Ókeanosz, a tengerek istene, hogy tudjuk, griffmadár hátán érkezett, időnként csapkodni kezd a jobb kezébe adott hatalmas szárnyformájú valamivel – nem a meseszerűséget húzta alá, hanem saját tehetetlenségét, ötlettelenségét mutatta meg. Sajnos, Aiszkhülosznak ez a műve nem is igazi dráma, a főhős csak szenved, de túlságosan is passzív, s ezért a színészek lehetősége szűkös, szinte magától kínálkozik a pátoszos szövegmondás, a szavalás menedéke meg a ripacskodás.

Üres, még látványosnak sem mondható a *Leláncolt Prométheusz* előadás a szabadkai zsinagógában.

Részben a látványosság, részben pedig némileg színvonalasabb színészi játék menti a kelebiai homokbányában színre vitt Szophoklész-tragédiát, a *Philoktétészt*. A keretjáték, akár az *Oidipusz király* esetében, itt sem funkcionál igazán. A vadászgató istenek szórakozásaként megrendezett történet, az igazságtalanul szenvedő Philoktétész, a ravasz Odüsszeusz és a becsületes Neoptolémosz izgalmas emberi konfliktusszövevénye nem kerül szerves kapcsolatba a keretjátékkal. Azzal, hogy az istenek lesznek a játék-mesterek – akik Szophoklésznál nem is szerepelnek! – a három szereplő drámája ki sem alakulhat. Nem valószínű, hogy annak a közhelynek a milliomedik újramondása, miszerint mindannyian játékszerek vagyunk az istenek, a hatalmasok kezében, megéri azt a fáradságot és pénzt, amit ebbe az előadásba beleöltek. Őszintén sajnálom Albert Jánost – akárcsak az Aiszkhülosz-előadásban Árok Ferencet –, aki önmagát nem kímélve próbál drámát játszani, élni, szenvedni, holott Vladimir Lazić rendezése, koncepciója ebben semmivel sincs segítésére.

Sebtében összehordott előadás képét idézi Lazić rendezése, akárcsak az egész rendezvénytársorozat, amely – úgy tűnik – elsősorban azért jött ki, hogy lássék, Ristic számára (ismét) szívügy a szabadkai színhátszás, hogy miután távoznia kellett Újvidékről, bizonyítsa, Szabadka mennyire fontos számára, jöllehet a főszezon nem ezt példázta.

GEROLD László

SZENTISTVÁNNAPI BÚCSÚ PÉCSETT

Igazi vásári hangulat fogadja a látogatót Pécssett a székesegyháztól induló Kanonok utcában. A járókelők most nem a modern magyar képzőművészet reprezentáns alkotói-nak a patinás palotákban látható kiállításaira kíváncsiak, hanem elvegyülnek a tarka forgatagban, meg-megállnak a különböző mesterségek művelői előtt, elgyönyörködnek a fazekas, a kovács, a kádár, a faesztergályos, a papírmerítő, a gyöngyfűző, a szövő, a szalmakötöző s más mesterek munkájában, mozdulataik célszerű szépségében, gyönyörű termékeikben. De van itt antikvárius és régiségkereskedő, mézeskalácsos és lacipcsenyés és ki tudja, ki mindenki.

Pécs több pontján komédiások tűnnek fel, a budapesti Térszínház társulata balladákat, meséket, mondákat jelenít meg a múlt században divatos s általuk most felélesztett képmutogatás segítségével. Mintha a mozi őst látnánk: a megelevenített történet főbb eseményei nagy papírlapokra vannak felfestve-pingálva, s miközben a kikiáltó, a játsszók elmondják, eljátsszák a mesét, a képekkel illusztrálják is az elmondottakat. Aztán a Széchenyi téren óriás bábokkal eljátsszák a Bakarasz királyról szóló népmesét, s ezt követően az összegyűlt közönséggel együtt vonulnak a Káptalan utcába, s ott is a Szabadtéri Színpadhoz.

S mintha a vásár az utcáról a Színpadra költözött volna: a nézőtéren török bugyogós férfi kávét kínál, század eleji öltözékű gyerekek gyümölcsöt, édességet, mesterlegények, parasztlányok sört, üdítőt árulnak. Fenn a színpadon tűz- és kardnyelők, artísták, zsonglőrök, bűvészek szórakoztatják a körülöttük csoportosulókat és a nagyérdeműt.

Szinte átmenet nélkül folyik egybe a valóság és a játék. A színpad közepén lévő hatalmas fa ágain zenészek ülnek, délszláv zenét játszanak, az emberek zsongnak, trécselnek, helyüket keresik, esznek-isznak a nézőtéren s fenn a színpadon. Mind többen jelennek meg jelmezesen, egyesek táncolnak, mások nagy asztalok mellett mulatnak, beszélgetnek, élük az életüket. Eltűnnek a mutatványosok, s kezdődik az est fő attrakciója, Miroslav Krleža *Szentistvánnapi búcsújának* az előadása.

A darab Krležának alighanem a legfurcsább, legzavarbaejtőbb s a legnehezebben színpadra állítható műve. Nincs megfogható története, nincsenek a művet meghatározó konfliktusai, nincsenek végig jelen levő főszereplői. Életképek sora a darab. Mozaikcserepek villannak fel, s a sok részletből kell összállítani a teljes darabot. Egy adószedő vitatkozik egy gazdával, egy részeg varga a szociáldemokrácia mellett agitál, ivócimborák verekednek össze, majd békülnek ki, három asztal mellett háromféle náción dalát játsszák a zenészek s danolják a legények, kereskedők kínálják portékájukat, s vevők alkudoznak. S az életképeket időről időre egységbe fogja a kóló, s kimerevíti egy titokzatos táncospár megjelenése, zene nélküli keringője.